

комплексу країни. Зниження ефективності економіки країни у другій половині 80-х рр. ХХ ст. призвело до зростання загального дефіциту предметів споживання, загострили ситуацію із забезпеченням населення товарами широкого вжитку.

Список використаних джерел

1. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. – Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с. 2. Вівчарик М. Українське село: етнонаціональний вимір (70-ті – середина 90-х рр.) / М. Вівчарик. – К.: [б. в.], 1998. – 199 с. 3. Вепрів Р. В. Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Р. В. Вепрів. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с. 4. Жулканич Н. М. Аграрні перетворення в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Н. М. Жулканич. – К., 2009. – 39 с. 5. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 228 с. 6. Сургай Г. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс / Г. Сургай. – К.: Либідь, 1991. – 180 с. 7. Держархів Івано-Франківської області, ф. П-1, оп. 1, спр. 3611, арк. 243. 8. Там само, спр. 3676, арк. 176. 9. Там само, спр. 3584, арк. 141. 10. Там само, спр. 4119, арк. 194. 11. Там само, спр. 4443, арк. 145. 12. Там само, спр. 3814, арк. 100. 13. Там само, спр. 3800, арк. 48. 14. Там само, спр. 4019, арк. 191. 15. Там само, спр. 3815, арк. 152. 16. Там само, спр. 4566, арк. 189. 17. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. ХХ ст. – Донецьк: ООО "Лебедь", 2004. – 412 с. 18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 550, арк. 94. 19. Там само, спр. 2109, арк. 78. 20. Держархів Івано-Франківської області, ф. П-1, оп. 1, спр. 5083, арк. 119. 21. Там само, спр. 5467, арк. 77.

Светлана Давидович

СОЦИАЛЬНО-БЫТОВАЯ СФЕРА ПРИКАРПАТСКОГО СЕЛА ПЕРИОДА "ЗАСТОЯ"

В статье охарактеризовано составляющие социальной сферы села периода "развитого социализма" – бытовой комплекс, в который входило жилищно-коммунальное хозяйство, транспорт, торговля, служба быта.

Ключевые слова: Ивано-Франковская область, село, социальная политика, быт, дефицит.

Svetlana Davidovich

SOCIAL CONDITIONS OF THE PRECARPATHIAN VILLAGE OF THE "STAGNATION" PERIOD

The domestic complex consisting of housing facilities, transport, trade and communal services, which is the constituent of the village social sphere during the period of "fully-fledged socialism" is characterized in the article.

Key words: Ivano-Frankivsk region, village, social policy, communal service, deficit.

УДК 94(477):331.101.262]”1943/1991”

Катерина Жбанова

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОРГАНІВ ОРГАНІЗОВАНОГО НАБОРУ РОБІТНИКІВ ТА ЇХ ПЕРЕСЕЛЕННЯ В УРСР (1943–1991 РР.)

У статті йдеться про формування центральних і місцевих органів, що контролювали та здійснювали організований набір робітників і їх переселення в УРСР, починаючи із 1943 р. Проаналізовано становлення та розвиток структури оргнаборів у радянській управлінській системі. Досліджено процес формування складу, устрою, компетенції, функцій та порядку роботи державних установ, що займалися міжгалузевим і міжрегіональним розподілом кадрів. Визначено основні етапи їх діяльності упродовж другої половини ХХ ст.

Ключові слова: організований набір робітників, трудові ресурси, трудові резерви, управління, державні установи.

Соціально-економічний сектор незалежної України значною мірою увібрав у себе практику радянського управління цими галузями. Однією із таких була система здійснення організованого набору робітників, що упродовж другої половини ХХ ст. неодноразово реорганізовувалася відповідно до економічних та політичних умов. Розширення і поглиблення знань про створення, структурні особливості та функціонування органів оргнабору допоможуть глибше осягнути складні і неоднозначні завдання в галузі праці, які постають перед органами державної влади в нинішній перехідний період.

Мета статті – дослідити становлення та розвиток системи організованого набору робітників в УРСР у 1943–1991 рр.

Історіографія теми представлена переважно працями радянських економістів та юристів, котрі основне завдання вбачали у підтвердженні економічної доцільності оргнаборів [1–2] і їх оформленні в системі радянських трудових правовідносин [3–5]. Як метод планового поповнення робочої сили та її розподілу між різними регіонами УРСР та СРСР і галузями господарства, а також як засіб масових переселень, оргнабір залишався поза увагою істориків. Лише у контексті повоєнної відбудови господарства [6], освоєння цілинних і перелогових земель [7], змін у кількості і складі трудових ресурсів [8], заходів влади у соціальній та економічній сферах [9], підготовки і перепідготовки робітничих кадрів [10] та навчання молоді в спеціальних установах системи трудових резервів [11] дослідники так чи інакше вивчали це питання. Загалом, набір робочої сили та її перерозподіл в працях істориків характеризувався як вдалий цілеспрямований захід партії і держави, що проводився на хвилі патріотичної свідомості та ентузіазму радянського населення.

Новий етап у вивченні теми розпочався після проголошення незалежності України. Науковці критично підійшли до оцінок соціально-економічних, демографічних і міграційних процесів радянської доби, у тому числі до окремих питань системи організації наборів і переселення робітників. Так, історію формування трудових ресурсів в Україні, їх використання розробляє В. Романцов [12], розвиток сфери праці та соціальної політики – В. Ковалинський [13], організовані міграції, їх напрямки, державні заходи, пов'язані з ними – Д. Розовик [14], особливості соціально-демографічних процесів у Донбаському регіоні – М. Алфьоров [15], використання трудових ресурсів у відбудові важкої промисловості України в 1943–1950 рр. – Л. Лобода [16]. Проте формування та діяльність системи управлінь, комітетів, відділів, які проводили оргнабір робітників в УРСР у повоєнний час аж до розпаду СРСР ще потребують детального вивчення.

Одночасно з вигнанням гітлерівських військ з території УРСР, радянська влада розпочала відбудову найважливіших господарських об'єктів, а з нею відновила практику укладання трудових договорів із населенням – контрольованих державою угод між робітником і підприємством (установою, організацією), відповідно до яких перший зобов'язувався виконувати роботу, як працівник певної установи, а держава – сплачувати йому винагороду і забезпечувати умови праці та життя [17, с. 331]. Ця правова форма залучення населення до трудового процесу набрала чинності після прийняття Радою народних комісарів (далі – РНК) СРСР 28 серпня 1931 р. постанови "Про відходництво", що утвердила проведення організованого набору робочої сили для промисловості серед колгоспників [18, арк. 9]. У такий спосіб було вирішено забезпечити потреби промисловості, будівництва і транспорту в робочій силі у зв'язку з індустріалізацією народного господарства [19, с. 47].

Згідно із постановою, галузям господарства виділялися окремі райони для вербування робочої сили. Його загальний контроль до 1933 р. здійснював Народний комісаріат праці СРСР, потім безпосередньо РНК СРСР. У 1938 р. в структурі РНК утворено комісію із організованого набору робітників [18, арк. 9–11], з якої і розпочалася розбудова системи оргнабору – планомірного забезпечення народного господарства робочою силою та міжгалузевий і міжрегіональний її розподіл [2, с. 92; 20, с. 58]. За кожною областю закріплювалося одне-два відомства, діяв штат уповноважених. Для регулювання набору колгоспників в областях та районах працювали комісії на чолі із заступниками голів міських та обласних виконкомів [3, с. 126]. У повоєнній розбудові системи оргнабору, згідно із указом "Про державні трудові резерви" від 2 жовтня 1940 р. функціональні обов'язки комітету передавалися Головному управлінню трудових резервів при РНК СРСР [21, с. 3].

Восени 1943 р. в УРСР утворено республіканський комітет з обліку та розподілу робочої сили. Очолив його заступник голови РНК І. Сенін, а заступники голів обласних та міських виконкомів стали керівниками відповідних комітетів на місцях [22, арк. 111]. Орган належав до апарату РНК УРСР, був підзвітним комітету з обліку і розподілу робочої сили при РНК СРСР і діяв на основі розпоряджень Державного комітету оборони та відповідного комітету при РНК СРСР [23, арк. 1]. Утримання штату покладалося на рахунок кошторису витрат обласних виконкомів і РНК УРСР [24, арк. 132]. Орган розробляв плани кількісного залучення непрацюючого працездатного населення в промисловість і на будівництво й контролював їх виконання [22, арк. 111], а з жовтня 1943 р., спільно із обкомами партії та облвиконкомами рад, проводив мобілізацію молоді до шкіл фабрично-заводського навчання (далі – ФЗН) і ремісничих училищ [25, с. 176]. На підставі затверджених РНК планів поповнення трудових ресурсів, комітет розподіляв робітників між підприємствами (з урахуванням заявок міністерств) та визначав завдання з набору для областей і районів [18, арк. 27].

Незважаючи на те, що діяльність органу скеровувалася на координацію та контроль, а безпосередній набір робітників здійснювали уповноважені від міністерств та підприємств, для яких

здійснювалися мобілізації, відбувалися часті порушення такої системи. Керівники мобілізації в районах від імені комітету за додаткову плату самостійно проводили набір [24, арк. 17]. Цим порушувалася постанова РНК СРСР від 1933 р., що забороняла одночасну службу в двох органах у тих галузях, де існувала підзвітність однієї установи іншій [24, арк. 18–19]. Ця розповсюджена практика була прийнята до уваги, і вже в наступній реорганізації системи у 1947 р. подолана шляхом створення мережі уповноважених й інспекторів з оргнабору у самій структурі органу.

3 липня 1945 р. комітет з обліку та розподілу робочої сили мав перейти від мобілізації робітничої сили – до організованого добровільного її набору. До 1 вересня того ж року комітет на усіх рівнях провів наради, які виробили плани роботи за нових умов [24, арк. 46]. Однак на практиці методи здійснення оргнабору не відрізнялися від мобілізації. Як і раніше, особи, що намагалися уникнути договору, або самовільно залишали робочі місця, на які їх скеровували, згідно з вироком суду, мали відбутися покарання у вигляді виправно-трудова робіт. При повторному порушенні договору таких працівників притягували до відповідальності, згідно з Кримінальним кодексом [26, арк. 15].

Четвертий п'ятирічний план, прийнятий у березні 1946 р., підтвердив загальносоюзний курс на подальшу відбудову, зокрема шахт Донбасу, рудників Кривого Рогу, металургійних заводів Придніпров'я [27, с. 17–21]. Необхідність швидкого і стабільного поповнення робітничих ресурсів промисловості, будівництва, транспорту за умов зменшення відсотку праці демобілізованих воїнів та військовополонених, сприяла зростанню значення оргнабору [21, с. 334]. Якщо раніше ЦК КП(б)У лише рекомендував підприємствам орієнтуватися на створення постійних кадрів із вільнонайманих працівників [28, арк. 15], то відтепер оргнабір внесено до щорічних загальносоюзних і республіканських народногосподарських планів [21, с. 334], що стало поштовхом до централізації системи залучення і розподілу робітничого ресурсу.

У травні 1946 р. в результаті об'єднання Головного управління трудових резервів та комітету з обліку і розподілу робочої сили, що діяли в складі РНК, створено Міністерство трудових резервів СРСР (далі – МТР СРСР). Його основним завданням стала підготовка кваліфікованих робітників. Окрім того воно мало здійснювати оргнабір робітничої сили і контроль за її використанням у промисловості, на транспорті, будовах [21, с. 5–8]. Визначалося, що МТР здійснює загальне керівництво набором робітників для вугільної і нафтової промисловості, чорної та кольорової металургії, для будівництва електростанцій, підприємств важкої індустрії, паливних підприємств, військових та військово-морських підприємств, для роботи у лісовій, цементній і азбестовій промисловості, для завантажувально-розвантажних робіт на річковому й морському транспорті [27, с. 428]. Під наглядом і контролем МТР СРСР знаходилися і ті галузі народного господарства, що самостійно поповнювали свої трудові ресурси. Для них МТР СРСР визначало території набору робітників, видавало наряди [25, с. 429].

Такі масштаби діяльності вимагали окремого структурного підрозділу, тому у складі МТР СРСР створено Головне управління організованого набору робітників, республіканські та обласні контори якого формувалися в складі республіканських і обласних управлінь МТР. В адміністративних районах оргнабір покладався на апарат уповноважених контор [25, с. 429].

В УРСР на базі комітету в грудні 1946 р. почало діяти Українське республіканське управління МТР СРСР, що мало відділи у Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Кам'янець-Подільській, Київській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Чернігівській областях [22, арк. 112]. У червні 1947 р., в складі республіканського управління МТР сформовано відділ організованого набору робітників із відповідними конторами у тих же областях. Останні формували свій апарат уповноважених у районах і селах [21, с. 329].

Таким чином, влада розпочала процес зосередження усієї діяльності, пов'язаної із оргнаборами робітників, у межах конкретної спеціальної структури. Міністерства вугільної промисловості східних і західних районів, чорної і кольорової металургії, нафтової промисловості, південних, східних і західних районів, будівництва підприємств важкої індустрії, будівництва військових та військово-морських підприємств, будівництва паливних підприємств та лісової промисловості мали передати до МТР (за станом на 1 січня 1947 р.) приміщення і майно, яке належало їх центральним, республіканським, обласним конторам з оргнабору, а також апарат цих контор [29, с. 329].

Республіканський відділ контролював виконання держпланів, займався організаційними питаннями оргнабору, здійснював внутрішньогалузеву роботу [25, с. 429]. Враховуючи специфіку діяльності, орган співпрацював із багатьма установами, міністерствами та обласними й міськими радами депутатів. Зокрема, ради депутатів усіх рівнів виділяли приміщення новоорганізованим конторам і рекомендували працівників на посади районних уповноважених. Міністерство торгівлі УРСР забезпечувало харчування набраного населення на пунктах збору і в дорозі, Міністерство охорони здоров'я – медичний огляд робітників за місцем проживання та їх медичне обслуговування

під час перевезення ешелонами, Міністерство внутрішніх справ – видачу паспортів громадянам, які уклали договори [29, с. 330].

Безпосередньо працювали із населенням районні уповноважені й підлеглі їм інспектори. Їх діяльність зосереджувалася у трьох основних напрямках: агітація (розповсюдження плакатів, оголошень, листівок, виступів на радіо, у місцевій пресі та на зібраннях), оргнабір (підписання з робітником трудового договору від імені контори МТР і відповідного підприємства, тресту, комбінату, міністерства для якого проводився) та провадження процесу направлення робітника до місця призначення (допомагали пройти медкомісію, повідомляли місце зборів, день і час відправлення, через органи міліції забезпечували видачу паспортів, слідкували за випискою з попереднього місця проживання та зняттям з військового обліку). У межах затвердженого плану районні уповноважені розробляли графіки і розподіляли завдання з набору між інспекторами [21, с. 335–337].

Практикувався умовний поділ району набору на дві частини. Якщо за штатним розписом районний уповноважений мав у підпорядкуванні лише одного інспектора, то він працював у околицях райцентру, охоплюючи 40 % території, решта відходила до районного інспектора. Набір проводився упродовж 5 днів, на наступний здійснювалося оформлення документації і відправка робітників до місця роботи. Для організованої передачі набраних підприємствам відводилися окремі дні відправки – 1, 6, 11, 16, 21, 26 числа кожного місяця. Двічі на місяць місцеві представники відділу звітували про оперативний хід оргнабору та один раз про загальну роботу [30, арк. 11].

Незважаючи на постійні зміни в структурі органів, які мали покращити результати роботи, держплан з кількісного укладення договорів із населенням не виконувався. Загальна чисельність скерованих робітників через оргнабір з областей УРСР на підприємства і будови за 1946–1949 рр. склала 505859 осіб, із запланованих 866319 [31, арк. 1]. Зростала плінність серед кадрів [16, с. 105–106]. Влада пов'язувала ці проблеми із недостатньою централізацією управлінської системи [25, с. 674], що призводило до порушень проведення оргнабору уповноваженими на місцях.

У 1951 р. Ради Міністрів (далі – РМ) СРСР здійснила чергове впорядкування [25, с. 674–677], остаточно заборонивши господарським організаціям самочинне залучення працівників [29, с. 829]. На території УРСР створювалися нові відділи при Ворошиловградському, Сталінському, Харківському обласних управліннях МТР [29, с. 829]. Внаслідок запроваджених змін, з 1 січня 1952 р. оргнабір робітників для постійної роботи на підприємства та будови усіх міністерств і відомств здійснювало лише МТР. Наголошувалося на тому, що пріоритетними напрямками скерування робітників за межі республіки були Північ, Урал, Сибір, Далекий Схід. Підприємства і будови набір робітників за місцем перебування проводили самостійно [29, с. 830].

У 1953 р. поповнення постійними кадрами промисловості і будови усіх міністерств передано (при збереженні порядку і умов проведення) республіканським РМ [32, с. 14]. На базі відділу організованого набору робітників Головного управління ремісничих, залізничних училищ і шкіл ФЗН УРСР утворювалося окреме Головне управління організованого набору робітників при РМ УРСР. Очолив його С. Костюченко [33, с. 173]. Розлога система відділів оргнабору при облвиконкомах охопила усю територію УРСР. Апарат 15 обласних контор нараховував біля 1000 працівників, серед яких, згідно зі штатним розписом, було 450 районних уповноважених, 200 районних інспектори, 260 працівників апарату, а також інший допоміжний персонал (супроводжуючі набраних робітників, охорона, водії) [34, арк. 1].

Обласним відділам, окрім уже звичних функцій, РМ УРСР передала оргнабір сезонних робітників для роботи на лісозаготівлі за межами України [33, с. 177]. Як і під час попередньої реорганізації, новоствореному Головному управлінню та його відділам передали у власність приміщення, майно і транспорт колишніх органів. Апарат управління цієї системи переводився на роботу в нову структуру зі збереженням заробітної плати та пільг. Її фінансування здійснював республіканський бюджет [33, с. 174–175].

З початком освоєння цілинних та перелогових земель, згідно із рішенням пленуму ЦК КПРС 1954 р., скерування українського населення на працю до Сибіру, Казахстану, Узбекистану та для роботи на підприємствах і будовах Міністерства лісової промисловості СРСР в Карело-Фінській РСР, Комі АРСР, Архангельській, Пермській, Вологодській, Тюменській і Томській областях [33, с. 983] здійснювалося, по-перше, шляхом залучення молоді за путівками комсомольських організацій, по-друге, через укладання трудового договору в системі оргнабору. Останній, на думку влади, мав виконати завдання партії із забезпечення кваліфікованими інженерно-технічними, агрономічними та механізаторськими кадрами нових господарських зон [32, с. 96–97].

Оскільки такі заходи передбачали не лише набір, але й переселення громадян, Головне управління організованого набору 1 серпня 1955 р. об'єднали із Головним переселенським управлінням в Головне управління організованого набору робітників та переселення при РМ УРСР. Реструктуризація органів у єдину структуру відбулося на усіх рівнях [33, с. 670–673], чисельність

співробітників скоротилася на 202 штатні одиниці. Начальником Головного управління був призначений О. Могила [13, с. 149]. За його головуванням у структурі управління утворено колегію у складі, затвердженому РМ УРСР. Колегія розглядала питання практичного керівництва, контролювала виконання планів з набору кадрів, заслуховувала звіти, розглядала інструкції та накази [33, с. 674]. Реорганізація передбачала розвиток системи обласних відділів оргнабору і переселення. Вони стали органом виконкому обласних рад депутатів і підпорядковувалися як обласній раді та її виконавчому комітетові, так і Головному управлінню. За аналогічним принципом на усіх рівнях працювали районні уповноважені та інспектори оргнабору [33, с. 675–677].

Функціональні обов'язки Головного управління розширювалися. Зокрема, у його відання перейшли розподіл і скерування на роботу молодих спеціалістів, що закінчили вищі та середні спеціальні учбові заклади, прийом і працевлаштування громадян, які повернулися із-за кордону, військовослужбовців, звільнених у запас [4, с. 5]. Управління спільно із профспілками організувало соціалістичні змагання між обласними відділами оргнабору та керувало ними, а спільно з державними і громадськими організаціями проводило роботу із залучення випускників загальноосвітніх шкіл до суспільно-корисної праці [33, с. 673].

Слід зауважити, що одночасно із такою системою поповнення трудового ресурсу в УРСР існувала практика громадського призову, коли, згідно із постановою ЦК КПРС, РМ СРСР, ЦК КПУ, РМ УРСР партійні, комсомольські і профспілкові організації усіх рівнів, за участю окремих міністерств скеровували робітників на будови і підприємства першочергового значення. Так, для набору робітників на будови і підприємства Донбасу та східних районів країни (необхідну кількість визначали Міністерство вугільної промисловості УРСР та Міністерство будівництва підприємств вугільної промисловості УРСР) створювалися міські і районні комісії. До їх складу входили: голова міськвиконкому (райвиконкому), представники міськвиконкому (райвиконкому) партії, міськкому (райкому) комсомолу і міністерства (підприємства, будови), які приймали робітників [33, с. 862–863]. У таких випадках Головне управління оргнабору і переселення також брало участь у відборі і скеровуванні молоді та забезпечувало її своєчасну відправку до місця роботи. Окрім того, ці скеровування йшли в рахунок плану Головного управління оргнабору і переселення [33, с. 863].

Упродовж 1955 – середини 1960 рр. структура органу періодично змінювалася. На постійній основі функціонував відділ із оргнабору робітників та їх переселення, з контролю за господарським і трудовим влаштуванням переселенців, з набору спеціалістів і кваліфікованих робітників, плановий та господарсько-адміністративний. XXIII з'їзд КПРС, а за ним вересневий пленум ЦК КПРС 1965 р., з огляду на необхідність змін в економічній сфері країни, сформулювали низку заходів для покращення управління промисловістю, вдосконалення планування і посилення економічного стимулювання виробництва [35, с. 286]. 3 грудня 1966 р. в союзних республіках утворювалися комітети із використання трудових ресурсів при РМ [35, с. 297]. Координацію діяльності республіканських органів в розподілі та перерозподілі робітників між галузями промисловості і союзними республіками здійснював Держплан СРСР, у якому створено відділ трудових ресурсів [35, с. 298]. Головне управління оргнабору та переселення УРСР ліквідовано в лютому 1967 р. Його функції перейшли до Державного комітету РМ УРСР із використання трудових ресурсів, головою якого призначено О. Денисенка [13, с. 149]. Штатний розпис комітету, згідно із постановою РМ від 13 червня 1967 р., передбачав наявність 76 спеціалістів у центральному апараті, 371 – у складі відділів облвиконкомів та Київської і Севастопольської міських рад депутатів, а також 530 – уповноважених у найбільших містах і районах [13, с. 150]. Загалом, оргнабір робітників, їх підготовка і переселення стали однією зі складових кола його широких повноважень.

Остання зміна підпорядкування і назви органу відбулася у жовтні 1976 р. Державний комітет використання трудових ресурсів реорганізувався у республіканський Державний комітет РМ УРСР із праці [36, с. 35] з підпорядкуванням відповідному союзному органу. Головою установи був призначено М. Пантелеєва. Згідно із постановою РМ УРСР від 12 січня 1978 р. [37, с. 12], Держкомітет, серед іншого, розробляв спільно із міністерствами й відомствами УРСР, виконкомами обласних, Київської і Севастопольської міських Рад народних депутатів проекти планів переселення, переселенського будівництва, організованого набору робітників та розподіляв по кварталах завдання із організованого набору робітників, міжобласному і внутрішньообласному переселенню населення, а також переселенському будівництву. У його межах до проголошення незалежності України діяло управління оргнабору робітників та переселення, що фактично перебрало на себе функції органів-попередників [13, с. 152] та їх структуру, проте було неефективним у нових радянських реаліях. Так, незважаючи на постійне реформування органів, що здійснювали оргнабір, з метою їх вдосконалення, і розробку правового законодавства, яке б регулювало цей процес, залучення робітників до праці на основі трудових договорів не забезпечувало повною мірою промисловість СРСР загалом і УРСР зокрема. Плинність кадрів була притаманна усім галузям, яким оргнабір мав допомогти вирішити проблеми із працівниками. У

цьому, як і раніше, партійне керівництво звинувачувало республіканський Держкомітет, якому закидалися недоброякісний набір кадрів, незадовільний їх підбір за спеціалізацією, недостатню організацію агітаційно-пропагандистської роботи, відсутність договірної відповідальності під час внутрішнього обласного набору.

Таким чином, у другій половині ХХ ст. радянська влада створила розгалужену структуру органів, що репрезентувала господарсько-організаторську діяльність СРСР, здійснювала набір робітників, планування підготовки трудових ресурсів та міжтериторіальний і міжгалузевий їх розподіл. УРСР пішла загальносоюзним шляхом залучення населення до праці через організований набір, створивши цілісну, жорстко централізовану, загальнодержавну систему працевлаштування, перекваліфікації і профорієнтації населення. Сформована система на різних етапах була представлена як спеціально створеними органами для здійснення управління оргнабором і переселенням робітників (українське республіканське управління Міністерства трудових резервів СРСР, Головне управління організованого набору робітників та Головне управління організованого набору робітників та переселення при РМ УРСР), так і відомствами, для яких ця діяльність була складовою їх більш широких повноважень (Головне управління ремісничих, залізничних училищ та шкіл ФЗН УРСР, Державного комітету РМ УРСР із використання трудових ресурсів, Державний комітет РМ УРСР із праці).

Розвиток органів організованого набору робітників відбувався поетапно. Період упродовж 1943–1967 рр. характеризується накопиченням і розширенням їх функціональних обов'язків: від набору робітників – до міжгалузевого та міжрегіонального розподілу робочої сили та участі у плануванні, від орієнтації на робітників масових професій – до управління кваліфікованими спеціалістами. Відбувався пошук владою можливих варіантів організаційної структури, яка б якнайкраще змогла виконати поставлені перед нею завдання. Організовані набори робітників та їх переселення у системі державних органів УРСР сьогодні є особливо актуальною темою дослідження, яка допоможе відтворити реальну картину соціально-економічної історії України другої половини ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Сонин М. Вопросы баланса рабочей силы / М. Сонин. – М.: Госпланиздат, 1949. – 104 с. 2. Янковская Е. Перераспределение трудовых ресурсов / Е. Янковская. – К.: Наукова думка, 1978. – 132 с. 3. Гуреев П. Льготы при оргнаборе и общественном призыве / П. Гуреев. – М.: Юридическая литература, 1968. – 136 с. 4. Андреев В., Гуреев П. Организованный набор рабочих в СССР / В. Андреев, П. Гуреев. – М.: Госюриздат, 1956. – 136 с. 5. Иоффе Е. Организованный набор рабочей силы – важнейший фактор развития промышленности СССР / Е. Иоффе. – К.: Радянська Україна, 1954. – 30 с. 6. Кудлай О. Робітничий клас УРСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період / О. Кудлай. – К.: Наукова думка, 1965. – 296 с. 7. Фиников В. Украинский народ целинным землям Казахстана / В. Фиников. – К.: Политиздат, 1975. – 152 с. 8. Шелест Д. Количественные и качественные изменения в составе рабочего класса Украинской ССР (1950–1970 гг.) / Д. Шелест. – Днепропетровск: Промінь, 1971. – 186 с. 9. Хорошайлов М. Компартия України – організатор відбудови та розвитку Донбасу / М. Хорошайлов. – Харьков: ХДУ, 1967. – 192 с. 10. Терещенко Г. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні / Г. Терещенко. – К.: Вища школа, 1974. – 159 с. 11. Позняков П. Коммунистическая партия в борьбе за подготовку квалифицированных кадров рабочего класса в системе государственных трудовых резервов в 1940–1950 гг. / П. Позняков. – К., 1954. – 203 с. 12. Романцов В. Робітничий клас Української РСР (1946–1970 рр.) / В. Романцов. – К.: Вид-во Київського університету, 1972. – 219 с. 13. Ковалинський В. Праця та соціальна політика: 3 історії міністерства / В. Ковалинський, Т. Кір'ян. – К.: Поліграф-Колегіум, 2002. – 278 с. 14. Розовик Д. Переселенський рух в Україні: друга половина ХХ ст. – 1930-ті роки / Д. Розовик, О. Розовик. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 406 с. 15. Алфьоров М. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток Донбасу (1939–1959 рр.) / М. Алфьоров. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2008. – 192 с. 16. Лобода М. Трудові ресурси у важкій промисловості України під час нацистської окупації та у відбудовчий період (1941–1950) / М. Лобода. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2012. – 206 с. 17. Трудовой договор // Большая советская энциклопедия / [ред. Б.А. Введенский]. – 2-е изд. – Т. 43: Топсель – Уженье. – М.: БСЭ, 1956. – 669 с. 18. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 11, арк. 9, 27. 19. Коваленков П. Організований набір робітників // Українська радянська енциклопедія / [гол. ред. М.П. Бажан]. Т. 8.: Олефіни-Поплін / П. Коваленков. – К.: УРЕ, 1982. – 528 с. 20. Підпригорщук Я. Джерела і форми поповнення кадрів робітничого класу УРСР в роки п'ятої п'ятирічки / Я. Підпригорщук // Український історичний журнал. – 1968. – Вип. 11 (№ 92). – С. 53–62. 21. Трудовые резервы: сборник официальных материалов / [Сост. М. С. Розофаров]. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 376 с. 22. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 5708, арк. 111, 112. 23. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 1, арк. 1. 24. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 3, арк. 17–19, 46, 132. 25. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам в 7 т. 1917–1967 гг.: сборник документов за 50 лет. – М.: Политиздат. – Т. 3.: 1941–1952 гг. – 1968. – 751 с. 26. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 2, арк. 15. 27. Промышленность и рабочий класс Украинской ССР. 1946–1950: сборник документов и материалов / [Ред. В.Е. Романцов]. – К.: Наукова думка, 1980. – 555с. 28. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 3105, арк. 15. 29. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР у 7 томах. – К.:

Політвидав УРСР. – Т.2.: 1942–1951. – 1963. – 848 с. 30. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 53, арк. 11. 31. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 46, арк. 1. 32. Решення партії і правительства по хозяйственным вопросам в 7 т. 1917–1967 гг.: сборник документов за 50 лет. – М.: Политиздат. – Т.4.: 1953–1961 гг. – 1968. – 783 с. 33. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР у 7 томах. – К.: Політвидав УРСР. – Т. 3.: 1952–1956 рр. – 1963. – 1123 с. 34. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 2, спр. 46, арк. 1. 35. Решення партії і правительства по хозяйственным вопросам в 7 т. 1917–1967 гг.: сборник документов за 50 лет. – М.: Политиздат. – Т. 6.: 1966–1968 гг. – 1968. – 816 с. 36. Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1976. – № 43. – 113 с. 37. Зібрання постанов уряду Української РСР – 1978 р. – № 1.

Екатерина Жбанова

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ОРГАНОВ ОРГАНИЗОВАННОГО НАБОРА РАБОЧИХ И ИХ ПЕРЕСЕЛЕНИЯ В УКРАИНСКОЙ ССР (1943–1991 ГГ.)

В статье идет речь о формировании центральных и местных органов, контролирующих и осуществлявших организованный набор рабочих и их переселение в УССР, начиная с 1943 г. Проанализированы становление и развитие структуры оргнабора в советской управленческой системе. Исследован процесс формирования состава, устройства, компетенции, функций и порядка работы органов, занимавшихся межотраслевым и межрегиональным распределением кадров. Определены основные этапы их деятельности в течение второй половины XX в.

Ключевые слова: организованный набор рабочих, трудовые ресурсы, трудовые резервы, управления, государственные учреждения.

Kateryna Zhbanova

FORMATION AND DEVELOPMENT THE SYSTEM OF THE ORGANISED RECRUITMENT OF WORKERS AND THEIR RELOCATION IN UKRAINIAN SSR (1943–1991)

The article deals with the formation of national and local bodies which controlled and organized recruitment of employees and their resettlement in the Ukrainian SSR from 1943. Formation and development of organized recruitment of employees in the Soviet administrative system are analyzed. Composition, structure, competence, functions and procedure for the work of the bodies involved in inter-sectoral and inter-regional division of staff are researched. The main stages of their activities during the second half of the XXth century are determined.

Key words: organized recruitment of workers, labor, labor reserves, management, government agencies.

УДК 94:614.257(477.6)“1964/1991”

Вікторія Карачевська

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДОНБАСІ УПРОДОВЖ 1964–1991 РР.

У стаття проаналізовано основні джерела фінансування працівників галузі охорони здоров'я. Виділено основні критерії розміру окладу медичних співробітників. Визначено особливості оплати праці сільських медиків. Основний акцент зроблено на порівнянні зарплати лікарів, середнього і молодшого медичного персоналу. Автором проаналізовано статті прибутків і витрат родин медичних працівників регіону. Доведено, що матеріальне благополуччя в цілому зросло у 1,5 рази.

Ключові слова: стаж, посадовий оклад, бригадна форма організації праці, премія, “зрівнялівка”.

Медична складова соціальної сфери, нарівні з іншими, відіграє домінуючу роль у житті населення. Тому не дивно, що питання охорони здоров'я постійно поставало на порядку денному радянського керівництва. Найефективнішим способом виявлення державного піклування було і залишається матеріальне заохочення. Особливо актуальним є питання здійснення фінансової політики СРСР у сфері медичного обслуговування.

Наукова новизна статті полягає у тому, що вперше завдяки комплексному і міжпредметному підходам, а також на основі матеріалів державних архівів Донецької і Луганської областей, детально проаналізовано матеріальне забезпечення медичних працівників Донбасу. Простежено динаміку зростання посадових окладів лікарів, середнього і молодшого медичного персоналу.